

MGR AGATA LEWANDOWSKA

Uniwersytet Szczeciński
Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług
e-mail: alewandowska.expo@gmail.com

EKONOMIA SPOŁECZNA JAKO SKUTECZNY INSTRUMENT REINTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, przedsiębiorstwo społeczne, rynek pracy

Abstrakt. Ekonomia społeczna zgodnie z definicją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej to sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu (KPRES, 2014, s. 15). Jako pojęcie budzi sporo kontrowersji zarówno definicyjnych, jak i wynikających z jej umiejscowienia w szerszym kontekście gospodarki. Hausner (2008, s. 11) pisze, że błędem jest traktowanie ekonomii społecznej jako nowego podejścia do ekonomii czy traktowanie jej jako odrębnej gałęzi. Jest to raczej „określony segment działalności gospodarczej ulokowany w trójkącie, którego boki wyznaczają – gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne”. Jak zauważa Hausner (2008, s. 15): „Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu” poprzez włączanie osób zagrożonych marginalizacją do gospodarki rynkowej, natomiast branża czy rodzaj świadczonych usług pozostają sprawą drugoplanową. Na plan pierwszy wysuwa się społeczny wymiar działalności podmiotów ekonomii społecznej (PES), natomiast nie bez znaczenia pozostaje fakt pobudzania przez nie postaw przedsiębiorczych czy mobilizowania i rozwoju kompetencji związanych z funkcjonowaniem na konkurencyjnym rynku pracy. Do ważniejszych zadań ekonomii społecznej (ES) należy integracja grup wykluczonych. PES realizują je między innymi przez pracę, pełniąc różne funkcje: pracodawcy, instytucji wspierającej zatrudnienie, dostawcy usług rynku pracy czy rzecznika. Przedsiębiorstwa społeczne (PS) włączają się w realizację aktywnej polityki rynku pracy. Przez zatrudnianie osób zagrożonych ekskluzją społeczną dążą do ich reintegracji społeczno-zawodowej, wspierając proces zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Jednocześnie PES (we wszystkich swoich formach i rodzajach) to przedsiębiorstwa działające w różnych branżach, mogące konkurować z innymi podmiotami rynkowymi.

Social economy as an effective instrument of social-professional reintegration

Keywords: social economy, social enterprise, job market

Abstract. Social economy, according to the definition of National Program of Social Economy Development, is an area of civic activity that, through economic activity and non-profit activity, is aimed at professional and social integration of people endangered by social marginalization, at creating jobs, at providing social non-profit services (in favor of public interest) and local development (KPRES, 2014, p. 15). This term causes many controversies, both when it comes to its definition, and about its place in context of broader economy. Hausner writes that it is a mistake to think about it as a new approach to economy or to treat it as a separate branch. It is more like „defined segment of economic activity located in a triangle which sides consist of – market economy, civil society and democratic state” (Hausner, 2008, p. 11). As Hausner (2008, p. 15) points out: „Counter-measuring social exclusion is social economy’s main function”, by including people, who are endangered by marginalization, in market economy, while trade or type of service remains a secondary issue. Social context of social economy enterprises activity is its foreground, but issues like its power to animate entrepreneurial attitude or prodding and developing competence related to functioning at competitive job market are not irrelevant. One of the most important task of social economy is to integrate marginalized groups. Social economy enterprises are achieving it by, among other ways, its work that serve various functions: as an employer, as an organization that support employment, provider of job market services or as a mouthpiece. Social economy enterprises are including themselves in executing policies of active job market. By employing people endangered by social exclusion they strive for their social-professional reintegration, they support employment process at open job market. At the same time, social economy enterprises (in all their forms and types) are businesses that are active in various trades and can compete with other market enterprises.

Wprowadzenie

Ekonomia społeczna (ES) zgodnie z definicją Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej to sfera aktywności obywatelskiej, która przez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu (KPRES, 2014, s. 15). ES budzi sporo kontrowersji zarówno definicyjnych, jak i wynikających z jej umiejscowienia w szerszym kontekście gospodarki. Hausner (2008, s. 11) pisze, że niepoprawne jest traktowanie ekonomii społecznej jako odrębnej gałęzi lub nowego podejścia do ekonomii. To raczej „określony segment działalności gospodarczej ulokowany w trójkącie, którego boki

wyznaczają – gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne”, co w rzeczywistości oznacza próbę pogodzenia przez PES racjonalności lokacyjnej (przypisywanej wolnemu rynkowi), racjonalności dystrybucyjnej (przypisywanej państwu) oraz racjonalności solidarności (przypisywanej społeczeństwu) (Kwaśnicki, 2005, s. 12). Myślenie w kategoriach ES odwołuje się do idei przedsiębiorczości jako chęci wzięcia odpowiedzialności za swój los. Przedsiębiorstwo społeczne (PS) łączy trzeci sektor z sektorem prywatnym, wiążąc społeczeństwo obywatelskie z gospodarką rynkową. Jak zauważa Hausner (2008, s. 15): „Nadrzędną funkcją ekonomii społecznej jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu” przez włączanie osób zagrożonych marginalizacją do gospodarki rynkowej, natomiast branża czy rodzaj świadczonych usług pozostają sprawą drugoplanową. Na plan pierwszy wysuwa się społeczny wymiar działalności PES, jednak nie bez znaczenia pozostaje fakt pobudzania przez nie postaw przedsiębiorczych oraz mobilizowania i rozwoju kompetencji związanych z funkcjonowaniem na konkurencyjnym rynku pracy. ES wyrasta także z przekonania, że w dłuższym okresie „armia wykluczonych” będzie spowalniać tempo wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego oraz że najlepszym sposobem uniknięcia tych zagrożeń jest racjonalne zagospodarowanie „potencjału wykluczonych” (Filek, 2009, s. 179).

Często PES są postrzegane jedynie jako beneficjenci środków publicznych, a nie aktywne biznesowo podmioty generujące zyski ekonomiczne dla siebie i państwa. Istotą PS (o charakterze inicjatyw oddolnych) są działania samopomocowe z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej. Zagrożeni wykluczeniem społecznym sami tworzą miejsca pracy dla siebie. Tym samym odzyskują zdolność do pełnienia różnorodnych ról społecznych oraz nabywają umiejętności, które w przyszłości pozwolą im na podjęcie zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Jednocześnie z uwagi na współodpowiedzialność za finansowe powodzenie przedsiębiorstwa społecznego zarówno członkowie, udziałowcy, jak i pracownicy są zobligowani do rozwoju kompetencji przedsiębiorczych, co bezpośrednio przyczynia się do sukcesu rynkowego danego PS. Im wyższe kompetencje przedsiębiorcze wszystkich członków i pracowników PES, tym większa szansa na ich stabilne i długotrwałe zatrudnienie oraz rozwinięcie długoterminowo, stabilnie działającego przedsiębiorstwa na rynku.

Celem artykułu jest przedstawienie PES i ich roli reintegracyjnej na rynku pracy oraz zaprezentowanie przykładów efektywnie funkcjonujących w tym zakresie PES w województwie zachodniopomorskim.

Powyższy cel prowadzi do postawienia hipotezy badawczej: Podmioty ekonomii społecznej przez reintegrację zawodową osób, które stają się ich beneficjentami, członkami lub pracownikami, skutecznie ograniczają wykluczenie społeczne. Dla realizacji założonego celu, oraz weryfikując hipotezę badawczą, przeprowadzono

badania literaturowe dotyczące PES i PS oraz problematyki wykluczenia społecznego, inkluzji społecznej i możliwości, jakie oferuje w tym zakresie ES. Ponadto za pomocą wywiadów z przedstawicielami zarządów PES w województwie zachodniopomorskim przeanalizowano kondycję i sposób prowadzenia reintegracji społeczno-zawodowej w badanych podmiotach.

1. Podmioty ekonomii społecznej (PES) i przedsiębiorstwa społeczne (PS)

Zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej, który został przyjęty uchwałą nr 164 Rady Ministrów 12 sierpnia 2014 roku (Monitor Polski 2014, poz. 811, tom 1), PS to podmiot wyodrębniony gospodarczo, którego celem jest integracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub/i świadczenie usług społecznych użyteczności publicznej przy jednoczesnej realizacji celów prozatrudnieniowych. Ponadto nie dystrybuuje zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, ale przeznaczają go na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa jako kapitał niepodzielny oraz w określonej części na reintegrację zawodową i społeczną – w przypadku przedsiębiorstw o charakterze zatrudnieniowym lub na działalność pożytku publicznego prowadzoną na rzecz społeczności lokalnej, w której działa przedsiębiorstwo. Jest zarządzane na zasadach demokratycznych albo co najmniej konsultacyjno-doradczych, z udziałem pracowników i innych interesariuszy, zaś wynagrodzenia kadry zarządzającej są ograniczone limitami. PS powinny stosować kryteria społeczne i ekonomiczne, którymi charakteryzują się inicjatywy wpisujące się w ekonomię społeczną. Są to:

- a) kryteria ekonomiczne: prowadzenie w sposób względnie ciągły, regularny, działalności przy użyciu instrumentów ekonomicznych, niezależność, suwerenność w stosunku do instytucji publicznych, ponoszenie ryzyka ekonomicznego, istnienie choćby nielicznego płatnego personelu;
- b) kryteria społeczne: wyraźna orientacja na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia, oddolny, obywatelski charakter inicjatywy, specyficzny, możliwie demokratyczny system zarządzania, możliwie wspólnotowy charakter działania, ograniczona dystrybucja zysków.

Jednocześnie PES (we wszystkich swoich formach i rodzajach) to podmioty działające w różnych branżach i mogące konkurować z innymi podmiotami rynkowymi. Rodzaje PES w Polsce przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Rodzaje PES w Polsce

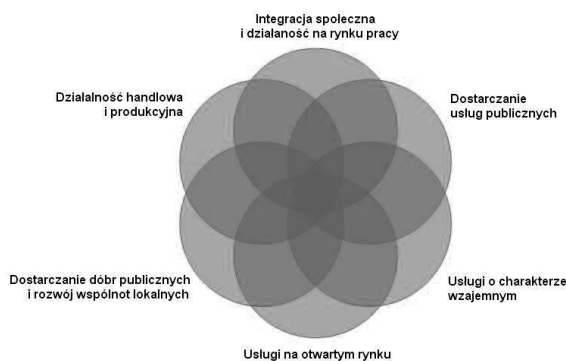
Przedsiębiorstwa społeczne (PS)	<p>Mogą prowadzić odpłatną działalność pożytku publicznego lub działalność gospodarczą (ewentualnie oświatową lub kulturalną), a ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> – celem ich działania jest integracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (które muszą stanowić określony procent zatrudnionych w zależności od celów realizowanych przez podmiot) lub realizacja usług społecznych użyteczności publicznej świadczonych w społeczności lokalnej – nie dystrybuują zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, akcjonariuszy lub pracowników, lecz przeznaczają go na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa i reintegrację zawodową oraz społeczną lub działalność w sferze pożytku publicznego – ich struktura zarządzania lub własnościowa opiera się na współzarządzaniu, akcjonariacie pracowniczym lub zasadach partycypacji pracowników – zatrudniają nie mniej niż trzech pracowników na podstawie umowy o pracę, spółdzielczej umowy o pracę lub umowy cywilnoprawnej – wynagrodzenia zatrudnionych nie przekraczają trzykrotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia
Podmioty reintegracyjne	<p>Służą reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wyróżniamy: zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), warsztaty terapii zajęciowej (WTZ), centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS). Nie są przedsiębiorstwami społecznymi, ale mogą przygotowywać do prowadzenia lub pracy w PS albo być prowadzone jako usługa na rzecz społeczności lokalnej przez przedsiębiorstwa społeczne.</p>
Podmioty działające w sferze pożytku publicznego	<p>Prowadzą działalność ekonomiczną i zatrudniają pracowników. Są to organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną i nieodpłatną pożytku publicznego oraz mogą prowadzić działalność gospodarczą. Mogą stać się PS, o ile prowadzą działalność gospodarczą w pewnym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku.</p>
Podmioty sfery gospodarczej	<p>Tworzone w związku z realizacją celu społecznego lub będące we wspólnym interesie cele społeczne są podstawą działalności komercyjnej. Nie posiadają wszystkich cech PS. Wyróżniamy tu: organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych, ZAZ jako podmiot jednocześnie reintegracyjny i gospodarczy, spółdzielnie, których celem jest zatrudnienie, pozostałe spółdzielnie o charakterze konsumenckim i wzajemnościowym.</p>
Inicjatywy o charakterze nieformalnym	<p>Między innymi ruch kooperatyw spożywców, ruchy miejskie, lokatorskie i sąsiedzkie oraz spółdzielnie uczniowskie.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie: KPRES (2014), s. 15.

PES, nienastawione na osiągnięcie zysku, niejednokrotnie świadczą usługi nieopłacalne dla podmiotów rynkowych, ponieważ cena tych usług przewyższa ewentualne zyski możliwe do osiągnięcia w procesie sprzedaży czy dystrybucji danej usługi. W tym kontekście PES stają się partnerami dla państwa i winny być wspomagane przez władzę publiczną jako producenci usług społecznie użytecznych, czyli takich, których indywidualna konsumpcja służy także zbiorowości, wspólnocie,

co oznacza, że świadczenie i konsumpcja takich usług ma dostrzegalne, uznane i znaczące pozytywne efekty zewnętrzne, na przykład przyczynia się do poprawy warunków życia na danym terenie (Laville, 2009). Funkcje PES w Polsce ukazano na rysunku 1.

Rysunek 1. Funkcje PES w Polsce

Źródło: <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433225>.

W tabeli 2 przedstawiono strukturę PES w Polsce na 31 grudnia 2016 roku.

Tabela 2. PES w Polsce (stan na 31 grudnia 2016 r.)

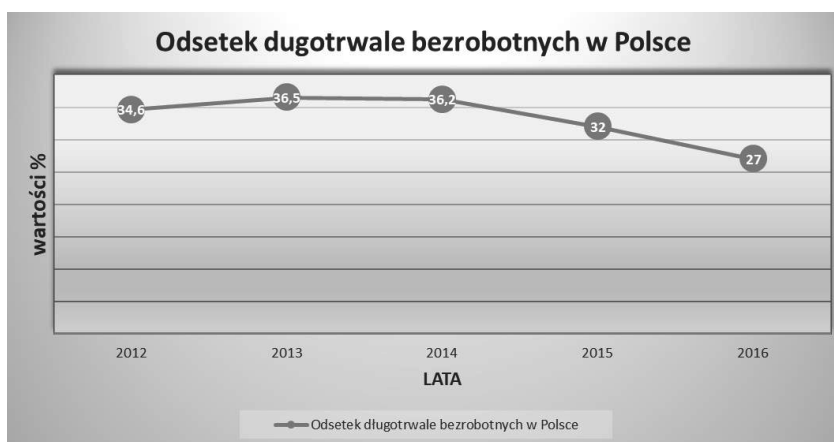
Forma prawna	Liczba
Spółdzielnie	14 tys. (aktywnych ok. 10 tys., zrzeszają ok. 8 mln członków, zatrudniają ok 300 tys. pracowników)
Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych (TUW)	9 (zrzeszają blisko 2 mln członków)
Organizacje pozarządowe (fundacje i stowarzyszenia)	ok. 20 tys. fundacji i 106 tys. stowarzyszeń (odsetek przedsiębiorców społecznych wśród NGO szacować można na 4–9%)
Spółdzielnie Socjalne	ok. 1600
Centra Integracji Społecznej (CIS)	ok. 150
Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ)	ok. 106 (zatrudniających 5926 osób, w tym 4505 niepełnosprawnych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://ngo.pl>; <http://ruchspoldzielcow.pl>; <http://ozrss.pl/spoldzielnie-socjalne>; <http://niepelnosprawni.gov.pl>; dane GUS.

2. Rola reintegracyjna PES na rynku pracy

Praca jest jednym z podstawowych pojęć teorii ekonomii. Można ją określić jako proces zachodzący między człowiekiem a jego otoczeniem (środowiskiem, przyrodą). Równocześnie przez pracę człowiek kształtuje siebie, nabiera i rozwija w sobie umiejętność wykonywania rozmaitych czynności (Lange, 1978, s. 16). Znaczenie człowieka zaczęto mierzyć wpływem, jaki jego praca wywiera na możliwości działania i rozwoju innych ludzi (Orczyk, 2004, s. 16). Obecnie mimo niskiej stopy bezrobocia wciąż na dość wysokim i niezmiennym od lat poziomie kształtuje się liczba osób długotrwale bezrobotnych. Ten rodzaj bezrobocia jest szczególnie szkodliwy zarówno dla gospodarki kraju, jak i osób dotkniętych brakiem pracy. Za bezrobocie długotrwale uważa się pozostawanie bez pracy 12 miesięcy i dłużej. Osoby pozostające przez długi czas bez zatrudnienia są szczególnie narażone na deprecjację na rynku pracy, a nawet na marginalizację społeczną i traktowane jako mniej wartościowe, a tym samym łatwiej podlegające procesom wykluczenia. Fakt posiadania pracy w oczach społeczeństwa, prócz korzyści ekonomicznych, nadaje życiu pewną wartość. Dzięki korzyściom ekonomicznym praca przeciwdziała zagrożeniu egzystencji oraz podnosi standard życia. Korzyści te wpływają pozytywnie na gospodarkę poprzez generowanie popytu konsumpcyjnego (Auleytner, 2012, s. 227–228). Na rysunku 2 przedstawiono odsetek osób długotrwale bezrobotnych w Polsce w latach 2012–2016.

Rysunek 2. Odsetek długotrwale bezrobotnych w Polsce w latach 2012–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Bazy Banku Danych Lokalnych BDL Stat.

Brak pracy prowadzi nieuchronnie do pogorszenia sytuacji finansowej gospodarstw domowych, a przedłużający się brak zatrudnienia nawet do ubóstwa, powodując degradację materialną, a niekiedy marginalizację ekonomiczną. W skrajnych przypadkach dochodzi do tak zwanego zjawiska „dziedziczenia biedy”, kiedy niepracujący długotrwale rodzice przekazują negatywne wzorce swoim dzieciom, które powielają ich sposób życia. Status materialny osób długotrwale bezrobotnych zmusza je do ograniczenia konsumpcji na wszystkich polach, począwszy od ograniczeń w zakupie artykułów spożywczych czy pierwszej potrzeby, na eliminacji potrzeb wyższego rzędu (edukacja, kultura, rozrywka) skończywszy. Co za tym idzie, nie generują popytu konsumpcyjnego, co niewątpliwie ma negatywny wpływ na gospodarkę. Ekonomiczny wymiar zjawiska długoterminowego bezrobocia ma również szereg innych konsekwencji. Osoby długotrwale bezrobotne często stają się beneficjentami ośrodków pomocy społecznej czy innych instytucji wspierających finansowo. Pozostając dość długo w takiej sytuacji, niejednokrotnie uzależniają się od takiej pomocy, nieraz nie chcąc, a nieraz nie potrafiąc wyjść z tej sytuacji.

Do ważniejszych zadań ES należy integracja grup wykluczonych. PES realizują je między innymi poprzez pracę, pełniąc różne funkcje: pracodawcy, instytucji wspierającej zatrudnienie, dostawcy usług rynku pracy czy rzecznika. PES włączają się w realizację aktywnej polityki rynku pracy.

Przez reintegrację społeczno-zawodową należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej, pełnienia ról społecznych w miejscu pracy i zamieszkania oraz zdolności do samodzielnego świadczenia pracy (Ustawa, 2006, art. 2, pkt 2, ppkt 1–2). Wykluczenie społeczne (ekskluzja społeczna) stało się jedną z najważniejszych kwestii społecznych, które należy rozwiązać w krajach Unii Europejskiej. Oznacza ono wyłączenie z ogólnie przyjętego modelu życia społecznego jednostek lub całych grup społecznych. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogą być: ubóstwo, bezrobocie, pochodzenie, religia, niepełnosprawność i wiele innych przyczyn wskazujących na przynależność do danej mniejszości. Wykluczenie społeczne dotyczy wszystkich krajów, nie tylko gorzej rozwiniętych, ponieważ jego przyczyną są wszelkiego typu nierówności, które leżą u podstaw zachowań dyskryminacyjnych. Problem ekskluzyjności społecznej nasila się od 2008 roku, czyli od początku światowego kryzysu gospodarczego. W 2013 roku co czwarty mieszkaniec Unii Europejskiej był zagrożony wykluczeniem społecznym według wskaźników przyjętych w strategii *Europa 2020*. W Polsce zagrożenie ekskluzyją społeczną maleje od 2008 roku, jednak jego poziom osiągnął wartość zbliżoną do średniej dla Unii Europejskiej dopiero w 2013 roku i wyniósł 25,8% (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Online_publications).

Dość wysoka, niezmienna od lat liczba osób długotrwale bezrobotnych, bezrobotnych o różnym stopniu niepełnosprawności czy narażonych na wykluczenie społeczne skłania do poszukiwania nowych instrumentów aktywizujących i motywujących te osoby do powrotu na rynek pracy. Klasyczne instrumenty rynku pracy w tym wypadku nie zawsze okazują się skuteczne. Często osoby takie cechuje obniżona motywacja do podejmowania jakichkolwiek działań. W tych okolicznościach szczególnego znaczenia nabierają inicjatywy pobudzające aktywność społeczną i jednocześnie pozwalające na poprawę sytuacji materialnej. Do prowadzenia skutecznej polityki przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu niezbędna jest współpraca trzech sektorów: publicznego, prywatnego i pozarządowego. PES, funkcjonujące na pograniczu tych trzech sektorów, pełnią ważną rolę w tym zakresie, łącząc instrumenty aktywnej polityki społecznej i rynku pracy. PS są także atrakcyjną formą zatrudnienia dla osób potrzebujących zatrudnienia na przykład w niepełnym wymiarze godzin lub w niestandardowej, elastycznej formule (np. osoby niepełnosprawne). Są pomocne w rozwiązywaniu problemów aktywizacji i aktywności zawodowej uchodźców oraz imigrantów nieprzystosowanych do lokalnych warunków kulturowych i gospodarczych. Mogą być też szansą na uniknięcie upadłości małych przedsiębiorstw. Uspołecznienie takiego zagrożonego upadkiem małego przedsiębiorstwa stwarza pracownikom możliwość ochrony swoich miejsc pracy. Wiąże się to jednak z przejściem odpowiedzialności za zarządzanie przedsiębiorstwem i przyjęciem związanego z tym ryzyka ekonomicznego. Przykładowo taka ścieżka upadłości – przez restrukturyzację, wspierana przez władze publiczne – może stać się jednym z komponentów polityki zatrudnienia.

3. Podmioty ekonomii społecznej w województwie zachodniopomorskim¹

Podmioty ekonomii społecznej mają znaczący udział w europejskiej aktywności ekonomicznej, zatrudniają około 20 mln osób, co stanowi 10% całego zatrudnienia w Unii Europejskiej.

W województwie zachodniopomorskim (WZP) jest 129 tys. osób z niepełnosprawnością w wieku 16 lat i więcej – około 16 tys. aktywnych zawodowo, w tym 14 tys. pracujących. Wskaźnik aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością

¹ W opracowaniu tej części artykułu wykorzystano dane Zachodniopomorskiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej (ZPRES) na lata 2018–2022, Krajowego Rejestru Sądowego, Zachodniopomorskiego Urzędu Wojewódzkiego, PFRON.

w WZP wynosi 12,4%, a wskaźnik zatrudnienia 10,9% (na poziomie kraju 24,5%), co jest jednym z najniższych wskaźników na poziomie kraju. W 2017 roku z tytułu niepełnosprawności liczba osób, którym przyznano świadczenia, wynosiła 2609, to jest 13 562 świadczenia na rzecz 2560 rodzin². Pomimo że sytuacja osób niepełnosprawnych na zachodniopomorskim rynku pracy przedstawia się nieco lepiej niż przed rokiem, to jednak – biorąc pod uwagę ogólną liczbę niepełnosprawnych osób bezrobotnych i osób wykluczonych lub narażonych na wykluczenie społeczne – należy podejmować działania zmierzające do dalszej poprawy ich sytuacji. W WZP, tak jak i w skali ogólnopolskiej, możemy znaleźć PES, które są związane z tradycyjnymi formami gospodarowania: spółdzielnie pracy czy inwalidów i niewidomych, ale także podmioty nowego typu prowadzące działalność nastawioną na integrację społeczno-zawodową: spółdzielnie socjalne, ZAZ, WTZ, CIS i KIS oraz organizacje pozarządowe.

Przedmiotem działalności gospodarczej spółdzielni pracy jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa na bazie osobistej pracy członków (Ustawa, 1982, art. 181). Według rejestru REGON w WZP na 31 sierpnia 2017 roku zarejestrowanych było 77 spółdzielni pracy. Aktywnie prowadzących działalność było 30 spółdzielni pracy (39%): najczęściej w Szczecinie – 10 oraz Koszalinie – 4 i Stargardzie Szczecińskim – 4. Aż 80% stanowiły spółdzielnie pracy działające jako małe przedsiębiorstwa zatrudniające do 50 osób. Pozostałe 6 to średnie przedsiębiorstwa zatrudniające do 249 osób.

Spółdzielnie inwalidów i niewidomych działają w zakresie zawodowej i społecznej rehabilitacji inwalidów i niewidomych przez pracę w prowadzonym wspólnie przedsiębiorstwie (Ustawa, 1982, art. 181a, pkt 1). Według rejestru REGON na 31 sierpnia 2017 roku w WZP zarejestrowanych było 7 spółdzielni inwalidów i niewidomych jako podmioty aktywnie prowadzące działalność. W Szczecinie miało swoją siedzibę 6 z 7 spółdzielni. W 5 zatrudnionych było 50–249 pracowników, a w 2 pozostałych – 10–49 pracowników.

Zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) to podmiot wprowadzony Ustawą (1997). Jego funkcjonowanie reguluje także Rozporządzenie (2012). ZAZ to jednostka utworzona przez powiat, gminę, fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych oraz stworzenie im możliwości realizacji niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia poprzez ich zatrudnienie. W WZP w 2017 roku

---

2 Dane pochodzą z baz: Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski (GUS BAEL) I kwartał 2018 r. oraz Statystyki z pomocy społecznej MRPiPS za 2017 r.

działały 4 ZAZ-y. Wszystkie zakłady prowadzone były przez NGO, a łącznie zatrudnienie w nich znalazło 405 osób.

Organizacje pozarządowe są tworzone i funkcjonują według regulacji właściwych przepisów prawa: w przypadku stowarzyszeń to głównie Ustawa (1989), w przypadku fundacji – Ustawa (1984). Działalność zarówno fundacji, jak i stowarzyszeń reguluje ponadto Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (2003). Organizacje pozarządowe mogą prowadzić odpłatną i nieodpłatną działalność pożytku publicznego oraz działalność gospodarczą w wielu ważnych sferach życia społecznego. W WZP w okresie 2003–2015 odnotowano znaczny wzrost liczby podmiotów III sektora – z 2686 podmiotów w 2003 roku do 6217 podmiotów w 2015 roku. Według rejestru REGON na 9 września 2016 roku 6436 zachodniopomorskich NGO prowadziło aktywną działalność. Wśród tej grupy coraz liczniejsze stają się podmioty rejestrujące swoją działalność jako PS, o ile rozpoczną aktywność gospodarczą w pewnym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku.

Zgodnie z Ustawą (2003, art. 3) działalność pożytku publicznego może być prowadzona także przez spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (*non profit*). Według zapisu Ustawy (2000, art. 151, par. 1) „spółka z ograniczoną odpowiedzialnością może być utworzona przez jedną albo więcej osób w każdym celu prawnie dopuszczalnym, chyba że ustawa stanowi inaczej”. Oznacza to, że spółka z o.o. może mieć inne cele niż osiąganie zysku, to jest cele społeczne. Zyski z działalności gospodarczej takiej spółki zwykle nie mogą podlegać podziałowi między udziałowców. W WZP w III kwartale 2017 roku były zarejestrowane 2 sp. z o.o. *non profit*. Działalność *non profit* prowadzi jeszcze Zachodniopomorski Regionalny Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. przez wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw społecznych ułatwiające im dostęp do źródeł finansowania.

Zgodnie z art. 4 Ustawy (2004) spółdzielnię socjalną mogą założyć: osoby bezrobotne, w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 2 Ustawy (2004), osoby, o których mowa w art. 1, ust. 2, pkt 1–4, 6 i 7 Ustawy (2003), osoby niepełnosprawne w rozumieniu Ustawy (1997) – posiadające pełną zdolność do czynności prawnych. Ponadto inne osoby, o ile liczba tych osób nie stanowi więcej niż 50% ogólnej liczby założycieli, organizacje pozarządowe w rozumieniu przepisów o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, jednostki samorządu terytorialnego lub kościelne osoby prawne. Spółdzielnię socjalną mogą założyć co najmniej 2 osoby prawne albo co najmniej 5 osób fizycznych. Jest to forma prawna podmiotu łącząca cechy przedsiębiorstwa oraz organizacji pozarządowej. Przedmiotem działalności spółdzielni socjalnej jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa na bazie osobistej pracy członków. Według rejestru w KRS w WZP we wrześniu 2017 roku zarejestrowanych było

67 spółdzielni socjalnych, a według danych Izby Administracji Skarbowej ich liczba wynosiła 41. Dane z Izby Administracji Skarbowej są bardziej wiarygodne – podają liczbę obligatoryjnych sprawozdań CIT-8 złożonych do Izby, obowiązkowych dla spółdzielni socjalnych. Dużą rozbieżność między danymi KRS a danymi z Izby Skarbowej tłumaczą skomplikowane, uciążliwe i długotrwałe procedury związane z wyrejestrowaniem spółdzielni socjalnej.

Centra integracji społecznej (CIS) są jednostkami organizacyjnymi realizującymi reintegrację zawodową i społeczną przez: kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiąganie pozycji społecznych dostępnych osobom niepodlegającym wykluczeniu społecznemu, nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższanie kwalifikacji zawodowych, naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez możliwość osiągnięcia własnych dochodów dzięki zatrudnieniu lub działalności gospodarczej, uczenie umiejętności racjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami pieniężnymi. Między CIS a uczestnikami zajęć nie ma stosunku pracy. Uczestnicy CIS mają status osób bezrobotnych, a od CIS otrzymują świadczenie integracyjne w wysokości zasiłku dla bezrobotnych. We wrześniu 2017 roku w WZP funkcjonowało 10 CIS. Liczba uczestników objętych reintegracją społeczną i zawodową do tego czasu wyniosła ponad 1000 osób. Usługi oferowane przez zachodniopomorskie CIS-y to: warsztaty zawodowe w ramach działalności wytwórczej, handlowej lub usługowej, prowadzonej w formie pomocy w przekazywaniu ofert pracy, zajęcia z zakresu prowadzenia samodzielnej działalności gospodarczej lub spółdzielni socjalnej, zajęcia z zakresu reintegracji zawodowej, uczestnictwo w zajęciach terapeutycznych, uczestnictwo w grupach samopomocowych oraz w grupach wsparcia, indywidualne konsultacje z psychologiem lub terapeutą, grupy edukacyjne.

Według art. 18 Ustawy (2003) gmina lub organizacja pozarządowa prowadząca reintegrację zawodową i społeczną może również prowadzić klub integracji społecznej (KIS) organizujący w szczególności działania pomocowe w zakresie poszukiwania pracy, poradnictwo prawne, działalność samopomocową w zakresie zatrudnienia, spraw mieszkaniowych i socjalnych. W III kwartale 2017 roku w WZP funkcjonowało 18 KIS zlokalizowanych w 15 powiatach. Do końca 2016 roku zajęcia w nich rozpoczęło 176, a ukończyło 106 osób (60,2%). W ramach reintegracji zawodowej najwięcej osób korzystało z doradztwa i szkoleń w zakresie prowadzenia spółdzielni socjalnej, następnie z doradztwa i szkoleń w zakresie prowadzenia samodzielnej działalności gospodarczej i ze szkoleń zawodowych. Najwięcej uczestników po ukończeniu zajęć w KIS zostało skierowanych do prac społecznie użytecznych, robót publicznych i podjęło zatrudnienie u pracodawców w WZP.

Warsztaty terapii zajęciowej (WTZ) to wyodrębniona organizacyjnie i finansowo placówka stwarzająca osobom niepełnosprawnym, niezdolnym do podjęcia pracy, możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia (Ustawa, 1997, art. 10a, pkt 1–2). Realizacja terapii odbywa się przy zastosowaniu technik terapii zajęciowej zmierzających do rozwijania: umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz zaradności osobistej, psychofizycznych sprawności oraz podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych umożliwiających uczestnictwo w szkoleniu zawodowym albo podjęcie pracy. Działalność warsztatu ma charakter niezarobkowy. Ewentualny dochód ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników warsztatu w ramach realizowanego przez nich programu rehabilitacji i terapii przeznacza się w porozumieniu z uczestnikami na pokrycie wydatków związanych z integracją społeczną uczestników. Na koniec 2016 roku w WZP funkcjonowało 28 warsztatów terapii zajęciowej. W warsztatach w 2016 roku udział wzięło 1100 osób.

4. Reintegracyjna rola PES w województwie zachodniopomorskim

Międzygminny Zakład Aktywności Zawodowej w Dobrej rozpoczął działalność 19 września 2013 roku. W partnerstwie Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną Koła w Szczecinie, PSOUU Koła w Policach, Gminy Dobra, Gminy Kołbaskowo, Miasta i Gminy Nowe Warpno, Powiatu Polickego, Miasta i Gminy Police, Gminy Miasto Szczecin ZAZ wybudował parterowy budynek bez schodów i jakichkolwiek barier architektonicznych, o przestrzennej strukturze. Na początku zatrudnienie znalazło tam 127 osób niepełnosprawnych o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności oraz 35 rzemieślników wspierających. W ramach działalności ZAZ powstało 8 zróżnicowanych stref, w których prowadzi się działalność produkcyjno-usługową: kuchnia centralna, obróbka drewna, pralnia, ogrodnictwo i utrzymanie terenów zielonych, montaż i demontaż, niszczenie dokumentów, zaopatrzenie w żywność, gospodarstwo domowe i utrzymanie czystości, wydział wspierania rozwoju i aktywności zawodowej. Zgodnie z danymi na 31 sierpnia 2017 roku ZAZ zatrudniał 205 osób, w tym 152 osoby niepełnosprawne (88 osób o znacznym stopniu niepełnosprawności i 64 osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością).

Centrum Integracji Społecznej „SOS” w Szczecinie zostało powołane 27 maja 2009 roku przez Wojewodę Zachodniopomorskiego. Prowadzone jest przez Stowarzyszenie „SOS dla Rodziny”. Misją i celem CIS jest aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz działania długofalowe wpływające na postawę człowieka i jego sposób funkcjonowania w środowisku. Zadaniem jest odbudowywanie i podtrzymywanie u osób wykluczonych społecznie zdolności do samodzielnego i efektywnego pełnienia ról społecznych, a także samodzielnego poruszania się po rynku pracy prowadzącego do zatrudnienia w różnych formach. Z uczestnikiem CIS podpisany jest Indywidualny Program Zatrudnienia Socjalnego na okres jednego roku z możliwością przedłużenia o pół roku, jeżeli sytuacja uczestnika tego wymaga, a proces reintegracji nie został jeszcze zakończony. W ramach swojej działalności CIS prowadzi pracownię administracyjno-biurową, pracownię garmazeryjną, restaurację „Włoski Ogród”, bazę noclegową „Park Pokoje” w Policach oraz warsztat samochodowy. Obejmuje swoich beneficjentów kompleksowym systemem wsparcia przez: organizowanie szkoleń i kursów zakończonych certyfikatem, dobranych zgodnie z profilem uczestnika i odpowiadających jego potrzebom i możliwościom, organizowanie staży (stypendia stażowe), zajęć grupowych, spotkań indywidualnych, między innymi z doradcą zawodowym, psychologiem, coachem, pośrednikiem pracy, prawnikiem, udział w warsztatach rozwoju kompetencji społecznych, warsztatach kształtowania ścieżki zawodowej, nabieranie doświadczeń zawodowych w istniejących pracowniach. Praktyczna nauka zawodów odbywa się w trzech grupach zawodowych i przygotowuje do pracy w następujących obszarach zawodowych: grupa ogólnobudowlano-porządkowa: pracownik ogólnobudowlany, technolog wykończenia wnętrz, murarz, tynkarz, glazurnik, malarz; grupa ogrodniczo-porządkowa: pracownik gospodarczy, porządkowy, ogrodnik; grupa gastronomiczno-hotelarska: pomoc kucharza, kelner, pokojówka. W CIS realizowana jest także nauka języka angielskiego oraz warsztaty krawieckie. Obecnie CIS obejmuje bieżącym wsparciem 70 osób. Od początku istnienia Centrum wsparcie otrzymało ponad 800 osób, z czego 300 podjęło zatrudnienie na otwartym rynku pracy.

Spółdzielnia socjalna osób prawnych „W rodzinie” z Korytowa została założona przez dwie osoby prawne – Fundację Dzieło Świętego Jakuba i Gminę Choszczno. W 2000 roku w Korytowie ksiądz Sławomir Kokorzycki, ówczesny proboszcz tamtejszej parafii, w budynkach po dawnym PGR-ze rozpoczął działalność Ośrodka Wspierania Rodziny. Wówczas bezrobocie w Korytowie i okolicy sięgało blisko 60%. Ośrodek od początku istnienia nastawiony był na pomoc dzieciom i uzdolnionej młodzieży (m.in. dożywianie), pomoc lekarską i prawną. Od lutego 2014 roku odpowiedzialność za prowadzenie ośrodka przejęła Fundacja Dzieło Świętego

Jakuba. Wszystkie zapoczątkowane działania są kontynuowane przez Fundację, a są to: schronisko, stołówka i świetlica. W grudniu 2015 roku wspomniane dwie osoby prawne założyły spółdzielnię socjalną, dając zatrudnienie (od 2 sierpnia 2016 r.) okolicznym mieszkańcom i pensjonariuszom schroniska. Spółdzielnia prowadzi usługi gastronomiczne, produkcję roślinną i zwierzęcą, małą przetwórnictwo domowych i ekologicznych wędlin, serów i wytwórstwo pierogów oraz sklep spożywczy w Choszcznie. Proces rozwoju Spółdzielni związany jest ze wzrostem sprzedaży produktów z trzech grup: wędlin, serów oraz wyrobów garmażeryjnych. Naturalnymi punktami zbytu produktów spółdzielni są sklepy prowadzone przez Fundację św. Jakuba w Szczecinie i sklep własny Spółdzielni w Choszcznie. W najbliższym czasie Spółdzielnia planuje otwarcie kolejnych sklepów pod marką własną – „Pierogi z Korytowa”. W pierwszym ze sklepów osiągnięto stały, wysoki poziom sprzedaży, w drugim tendencja jest nadal zwyżkowa, a trzeci stanowi nowy obszar rynkowy. Zakładany jest wzrost sprzedaży pociągający za sobą potrzebę wzrostu produkcji, a co za tym idzie – wzrost zatrudnienia. Kondycję Spółdzielni najlepiej uwidacznia obrót roczny, który w 2016 roku wyniósł 230 038,00 zł, natomiast w 2017 roku już 717 182,99 zł. Obecnie Spółdzielnia zatrudnia 12 osób, z czego jedynie dwie nie są z grupy osób wykluczonych społecznie lub niepełnosprawnych. Osoby zatrudnione pracują przy produkcji spożywczo-garmażeryjnej i jako sprzedawcy w sklepach. Spółdzielnia stworzyła własną markę – „Pierogi z Korytowa”, znak oraz strategię marketingową. Fundacja Dzieło Świętego Jakuba i Spółdzielnia socjalna „W rodzinie” działają na zasadzie naczyń połączonych – produkty spółdzielni sprzedawane są w sklepach Fundacji (pod marką Spółdzielni – „Pierogi z Korytowa”), a Fundacja promuje Spółdzielnię i jej produkty, na przykład podczas organizowanego przez siebie największego jarmarku w województwie zachodniopomorskim – Jarmarku Jakubowego.

4C „Centrum Ekonomii Społecznej” Sp. z o.o. non profit ze Szczecina specjalizuje się w działaniach z zakresu spółdzielczości socjalnej, udostępniania usług specjalistycznych niedostępnych na terenach wiejskich, promocji ES i narzędzi aktywnej integracji (CIS, KIS, KWK), animacji skierowanej na tworzenie nowych podmiotów ES i kreowaniu pomysłów na działalność gospodarczą. Realizuje projekty dofinansowane między innymi z Funduszy Europejskich, MPiPS i Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014–2020. W realizowanych przez siebie projektach zapewnia dostępność wsparcia dla osób z różnymi niepełnosprawnościami przez: możliwość skorzystania ze wsparcia na terenie zamieszkiwanego obszaru, wybór dogodnej dla osoby niepełnosprawnej realizacji spotkań, na przykład z pośrednikiem pracy, możliwość udzielenia wsparcia specjalistycznego (np. tłumacz, opiekun). Realizowane projekty obejmują niepełnosprawnych

zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym, zamieszkujących na terenie wybranych powiatów WZP. Głównym ich celem jest wzrost aktywności społeczno-zawodowej wśród osób niepełnosprawnych zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym w poszukiwaniu pracy i podjęciu jej po zakończeniu udziału w projekcie przez realizację zadań projektowych ze specjalnie dobranymi formami wsparcia. W ramach projektów realizowane są zadania, które uwzględniają takie formy wsparcia, jak: utworzenie Indywidualnych Planów Działania, doradztwo/poradnictwo zawodowe w zakresie planowania rozwoju kariery zawodowej, poradnictwo psychologiczne i/lub psychospołeczne, staż zawodowy (wraz ze stypendium stażowym) lub szkolenie specjalistyczne, poszukiwanie/podjęcie zatrudnienia, diagnoza kompetencji miękkich, zawodowych i diagnoza środowiskowa oraz opracowanie indywidualnej ścieżki wsparcia.

„SZOWES – 4C Centrum Ekonomii Społecznej” Sp. z o.o. non profit z Koszalińską Agencją Rozwoju Regionalnego S.A., Gminą Miejską Wałcz, Fundacją Nauka dla Środowiska, firmą Aktywa Plus Emilia Kowalska, Gminą Pyrzyce, Fundacją Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych KOMES oraz Fundacją Pod Aniołem prowadzi Sieć Zachodniopomorską Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej (SZOWES), która między innymi przygotowuje swoich beneficjentów do założenia PS oraz utworzenia miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym dzięki podniesieniu kompetencji i/lub kwalifikacji oraz zwiększeniu dostępu do usług i kapitału. Projekt dąży do rozwoju sektora ekonomii społecznej i wzrostu jego znaczenia w gospodarce przez wzrost poziomu zatrudnienia w PS i rozwój sektora ekonomii społecznej. SZOWES dzięki zastosowaniu indywidualnych ścieżek wsparcia umożliwia zwiększenie wiedzy i umiejętności potrzebnych do założenia i/lub prowadzenia i/lub rozwijania PS, w tym spółdzielni socjalnej. Kompleksowość wsparcia jest zapewniona dzięki ścisłej współpracy SZOWES z otoczeniem sektora ES, w tym ośrodkami pomocy społecznej, powiatowymi urzędami pracy, przedstawicielami biznesu lokalnego.

Podsumowanie

W Polsce istnieją stosunkowo szerokie mechanizmy wsparcia dla PES i PS – głównie ze względu na możliwości wykorzystania środków publicznych, pochodzących z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego. Jednak słabością polskiego systemu jest nadal niska świadomość istniejących możliwości wsparcia i rozwiązań. Zbyt słaba jest motywacja osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem do podejmowania aktywnych działań na

rynku pracy. Przeważają negatywne skojarzenia ze spółdzielczością, wynikające z doświadczeń systemu socjalistycznego oraz roszczeniowość. Zarówno w środowisku samorządowym, biznesowym, jak i naukowym niejednokrotnie wciąż brak uje akceptacji i zrozumienia roli PES i PS w gospodarce narodowej. PS nadal głównie postrzegane są jako biocy, a nie dawcy w kontekście PKB. Z tego względu szczególnie ważne jest tworzenie regulacji nakierowanych na wzmocnienie roli OWES i SZOWES.

Bezrobocie w Polsce sukcesywnie spada, rośnie zatrudnienie, a wskaźniki makroekonomiczne napawają optymizmem. Jednak mimo pozytywnych nastrojów nadal około 900 tys. bezrobotnych to osoby pozostające bez pracy dłużej niż 12 miesięcy, co stanowi około 50% ogółu bezrobotnych. Ta wartość od wielu lat niestety utrzymuje się na podobnym poziomie. Już sama możliwość pracy – nawet jeśli nie jest to praca wymagająca, wyrafinowana i wysokopłatna – i korzystania z wypracowanych własnym wysiłkiem środków finansowych podnosi poczucie własnej wartości, przywraca poczucie sprawstwa i kontroli nad swoim życiem, zwiększa wiarę w możliwość przezwyciężenia życiowych problemów (Frączek, 2012, s. 123). PES z powodzeniem uzupełniają liczne deficyty usług, jakich nie dostarczają publiczne służby zatrudnienia (szczególnie dla osób o najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy). Dodatkowo organizacje trzeciego sektora są miejscem nabywania pierwszych doświadczeń zawodowych dla wielu absolwentów szkół i uczelni, co pozwala im łatwiej odnaleźć się na otwartym rynku pracy. Poza tym organizacje te dają stabilną pracę tysiącom ludzi (Grewiński, 2009, s. 344–345). Należy pamiętać, że praca z osobami wykluczonymi lub zagrożonymi wykluczeniem społecznym nie polega na przedstawieniu im ofert pracy. To proces przywracania na rynek pracy poszczególnych osób, ale także aktywizowania całych wspólnot oraz społeczności, edukacji i rozwoju małych przedsiębiorstw angażujących mieszkańców, jak również lokalne instytucje. Jak wynika z wieloletnich doświadczeń oraz przytoczonych powyżej przykładów z WZP, w tego typu pracy ze społecznością lokalną najlepiej sprawdzają się różnego typu grupy nieformalne, organizacje pozarządowe, ruchy społeczne, samopomocowe (Wejcman, 2011, s. 113–114), czyli sektor gospodarki społecznej reprezentowany przez PES. Ukazane przykłady dobrych praktyk PES w WZP wskazują na łączenie działań z zakresu integracji społecznej i integracji zawodowej zarówno poprzez koordynację różnych działań, jak i służb, instytucji czy organizacji. W ocenie autora jedynie takie podejście prowadzi do skutecznego procesu reintegracji zawodowej. PS przyjmując role pracodawców, przyczyniają się do tworzenia nowych miejsc pracy i ponownego wprowadzania osób wykluczonych na rynek pracy. W efekcie powstają dobra i usługi (często niewytwarzane przez sektor prywatny czy państwo), które znajdują nabywców na wolnym rynku. Przedstawione

PES działające w WZP dostrzegają ową zależność, która pozwala im pełnić rolę podmiotów reintegracyjnych, długotrwale i stabilnie funkcjonować oraz rozwijać się na lokalnym rynku. Przedsięwzięcia prowadzone w ramach ES nie są na pewno uniwersalnym remedium na problem bezrobocia i związanego z nim wykluczenia społecznego, ale bez żadnej wątpliwości są szansą dla wielu osób na powrót do aktywnego życia społecznego i zawodowego.

Przeprowadzone badania literaturowe, wywiady własne w wybranych PES działających w WZP oraz analizy zebranych materiałów umożliwiły pozytywną weryfikację założonej hipotezy badawczej, pozwalając ocenić reintegracyjną rolę podmiotów ES jako skuteczną metodę ograniczania wykluczenia społecznego.

Literatura

- Auleytner, J. (2012). *Polityka społeczna w Polsce i na świecie*. Warszawa: Wyd. WSP TWP w Warszawie.
- Baza Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski (GUS BAEL) I kw. 2018. Pobrane z: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski-i-kwartal-2018-roku,4,29.html> (18.08.2018).
- Bazy Banku Danych Lokalnych BDL Stat (31.05.2018).
- Filek, J. (2009). Ekonomia społeczna jako nowe wyzwanie. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, 12 (1), 179–188.
- Frączek, M., Laurisz, N. (2012). Ekonomia społeczna a rynek pracy. W: M. Frączek, J. Hausner, S. Mazur (red.), *Wokół ekonomii społecznej* (s. 157–176). Kraków: Wyd. MSAP, Wyd. UE w Krakowie.
- Grewiński, M. (2009). *Wielosektorowa polityka społeczna. O przeobrażeniach państwa opiekuńczego*. Warszawa: WSP TWP w Warszawie.
- Hausner, J. (2008). *Ekonomia społeczna a rozwój*. Kraków: Wyd. MSAP.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Online_publications (26.05.2018).
- <http://ekonomiaspoleczna.pl/x/433225> (27.07.2018).
- <http://ngo.pl> (27.07.2018).
- <http://niepelnosprawni.gov.pl> (27.07.2018).
- <http://ozrss.pl/spoldzielnie-socjalne> (27.07.2018).
- <http://ruchspoldzielcow.pl> (27.07.2018).
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (M.P. 2014, poz. 811, t. 1). Pobrane z: <https://www.mpips.gov.pl/ekonomia-spoeczna-i-solidarna/dokumenty-programowe-i-strategiczne> (4.05.2018).

- Kwaśnicki, W. (2005). Gospodarka społeczna z perspektywy ekonomii liberalnej. *Trzeci Sektor*, 2, 10–35.
- Lange, O. (1978). *Ekonomia polityczna*. Tom 1–2. Warszawa: PWN.
- Laville, J.-L. (2009). Supporting the Social and Solidarity Economy in the European Union. W: A. Amin (red.), *The Social Economy. International Perspective on Economic Solidarity* (s. 232–252). London: Zed Books.
- Orczyk, J. (2004). Przemiany pracy na obecnym etapie rozwoju gospodarczego. W: S. Golinowska, M. Boni (red.), *W trosce o pracę. Raport o rozwoju społecznym Polska 2004* (s. 15–34). Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zakładów aktywności zawodowej z 17.07.2012. Dz.U. 2012, poz. 850, z późn. zm.
- Statystyki z pomocy społecznej MRPiPS za rok 2017. Pobrane z: <https://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoeczna/raporty-i-statystyki/statystyki-pomocy-spoecznej/statystyka-za-rok-2017/> (17.07.2018).
- Ustawa z 16.09.1982. Prawo Spółdzielcze. Dz.U. 1982, nr 30, poz. 210.
- Ustawa z 6.04.1984 o fundacjach. Dz.U. 1984, nr 21, poz. 97.
- Ustawa z 7.04.1989. Prawo o stowarzyszeniach. Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104.
- Ustawa z 27.08.1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776.
- Ustawa z 15.09.2000. Kodeks spółek handlowych. Dz.U. 2000, nr 94, poz. 1037.
- Ustawa z 24.04.2003 o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873.
- Ustawa z 13.06.2003 o zatrudnieniu socjalnym. Dz.U. 2016, poz. 1828.
- Ustawa z 20.04.2004 o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Dz.U., nr 18, poz. 1265.
- Ustawa z 27.04.2006 o spółdzielniach socjalnych. Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651.
- Wejcman, Z. (2011). Świadczenie usług społecznych – w stronę trzeciego sektora. W: M. Grewiński, B. Skrzypczak (red.), *Środowiskowe usługi społeczne – nowa perspektywa polityki i pedagogiki społecznej*. Warszawa: Wyd. WSP TWP w Warszawie.
- Zachodniopomorski Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2018–2022. Pobrane z: http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/zachodniopomorski_program_rozwoju_ekonomii_spoecznej_na_lata_2018_-_2022.pdf (4.05.2018).